

**GEDRAGSCODE VOOR BEROEPSARCHEOLOGEN
VAN DE NVvA**

**Ethische Principes en Gedragsregels
voor Nederlandse archeologen**

NVvA 2001

INHOUD:

- A. Inleiding*
- B. Strekking*
- C. Handvest*
- D. Vier ethische basisprincipes*
- E. Praktische gedragsregels*
- F. Klachtenprocedure*

A. Inleiding

De Nederlandse Vereniging van Archeologen (1995) is een beroepsvereniging voor individuele archeologen. Zij wil hen onder meer helpen zich professioneel op te stellen in nieuwe vormen van omgang met het archeologische erfgoed in Nederland, en daarmee de kwaliteit van de archeologiebeoefening bevorderen.

Die nieuwe omgang met de archeologie zal zijn vastgelegd in een wijziging van de Monumentenwet 1988. Daarin zijn de richtlijnen uit het Verdrag van Valletta (Malta) verwerkt, waartoe de bij de Raad van Europa aangesloten landen zich hebben verplicht. Een van de belangrijkste elementen van het Verdrag van Malta is de vermaatschappelijking van de archeologische monumentenzorg. Dat wil zeggen dat archeologie in planprocessen serieus wordt meegewogen, en dat de initiatiefnemer van werkzaamheden die risico's voor het archeologisch erfgoed met zich meebrengen, zelf verantwoordelijk is voor het minimaliseren van de schade. Vanaf eind 2001 wordt in een overgangperiode al op deze manier gewerkt, voorlopig zonder nieuwe wettelijke verankering.

Om een maatschappelijk opener omgang met het archeologisch erfgoed mogelijk te maken, is er in Nederland voor gekozen de voorheen gesloten "opgravingsmarkt" open te stellen voor commerciële uitvoeringsbedrijven. Om toch invloed te kunnen uitoefenen op de kwaliteit van het werk, en tevens om publieke verantwoordelijkheid te kunnen blijven nemen voor het collectieve eigendom dat het archeologisch erfgoed nu eenmaal is, heeft de rijksoverheid besloten een systeem van *checks and balances* in te voeren. Het systeem kenmerkt zich door een hoge mate van zelfregulatie. Dat komt overeen met de huidige in Nederland bestaande politiek-maatschappelijke consensus over de verhoudingen tussen erfgoed, markt en overheid.

Deze zelfregulerende "kwaliteitszorg archeologie" kent drie kanten:

- op het niveau van producten: een Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
- op het niveau van processen: erkenning en/of certificering van bedrijven
- op het niveau van personen: een beroepsregister.

Een beroepsregister is het instrument waarmee intersubjectief, dat wil zeggen in onderlinge samenspraak en in voortdurend gesprek, bepaald wordt wat de minimumeisen zijn waaraan de beroepsgroep vindt dat men zelf zou moeten voldoen. Een register heeft twee kanten: een toelatingskant en een instandhoudingskant. Voor de toelating gelden objectieve normen van opleiding en ervaring. Voor de instandhouding is niet meer dan een bepaalde open, op reflectie, zelfontwikkeling en professionele interactie gerichte houding nodig. "Een registerarcheoloog ben je niet, dat word je".

De houding die de NVvA van haar leden verlangt is neergelegd in een ethisch handvest. Het Handvest is in 1996 opgesteld naar analogie van de beroepscode van de Society of American Archeologists, en na discussie in 1998 door de Algemene Ledenvergadering van de NVvA met enige nuanceringen vastgesteld. Van meet af aan is door de vereniging aangegeven dat het Handvest, waarvan onderschrijving door de leden bij toetreding verplicht is, concrete uitwerking behoeft.

In 2001 heeft een werkgroep van de NVvA de eerste uitwerking van het Handvest ter hand genomen. De aanleiding was niet alleen de interne noodzaak het Handvest "handen en voeten" te geven, maar ook uitkristallisering van de verhouding tot de twee andere "stelschroeven" van het zelfregulerende, Nederlandse archeologische kwaliteitssysteem. Aan het begin van dat jaar kwam immers een door alle geledingen van de archeologie gedragen Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) beschikbaar. Tegelijkertijd begon het

ontwerp van een erkenningsregeling voor archeologische bedrijven. Beide ontwikkelingen tezamen maakten de weg vrij voor een precieze inrichting van een register, en daarmee verbonden de uitwerking van het Handvest tot een Gedragscode.

De conceptversie van de Gedragscode, opgesteld door Gordion Cultureel Advies uit Amsterdam op verzoek van het bestuur van de NVvA, werd op de Algemene Leden Vergadering van 7 december 2001 door de leden aangenomen en is sindsdien van kracht.

De Gedragscode bestaat uit zes onderdelen:

- A. Deze inleiding
- B. Strekking
- C. Handvest
- D. Vier ethische basisprincipes
- E. Praktische gedragsregels
- F. Klachtenprocedure

Onder “strekking” worden aangegeven: nut en noodzaak, doel en reikwijdte van de code. Het Handvest blijft ongewijzigd ten opzichte van de versie uit 1998. De plaats van de toelichting wordt nu ingenomen door de erop volgende principes en gedragsregels. De vierbasisprincipes beschrijven algemene ethische beginselen. In de praktische gedragsregels worden die nader uitgewerkt tot concrete richtlijnen. Een klachtenprocedure wordt/is in het Huishoudelijk reglement van de NVvA opgenomen.

B. Strekking

Archeologen zijn werkzaam in uiteenlopende beroepsvelden, zoals (veld)onderzoek, monumentenzorg, (beleids)advisering, communicatie en behoud en beheer. In al hun werk worden archeologen voortdurend geconfronteerd met vragen en beslissingen die alleen in combinatie van vakbekwaamheid met oordelend vermogen zijn op te lossen. De oordelen betreffen vaak onderwerpen die zich op het raakvlak bevinden van inhoud en maatschappelijke context, en zijn daarom niet zelden persoonlijk gekleurd. Deze Gedragscode wil archeologen helpen zich rekenschap te geven van grenzen.

In de ethiek, waar vragen spelen naar “het juiste”, is een persoonlijke dimensie te onderscheiden van een intercollegiale. Beide staan aan de ene zijde van een spectrum waarvan de andere zijde wordt ingenomen door de domeinen van recht en wet. Aan zuiver persoonlijke afwegingen, op basis van politieke of levensbeschouwelijke overtuiging, gaat deze Code voorbij. Dat is het domein van privé-opvattingen. Wet en recht leggen inzichten uit het verleden vast, waarbij recht op basis van de veelvormige praktijk nuanceringen in interpretatie van wet boekstaft. Ook daaraan gaat deze code - grotendeels - voorbij. Het is echter in het intercollegiale verkeer, tussen het privé-domein enerzijds en dat wat in wet en recht geregeld is anderzijds, dat een Code instrumenten verschaft voor verdedigbaar professioneel handelen, voor wat redelijk en billijk is, en voor juist en nastrevenswaardig is.

De Code gaat uit van idealen, die in het al lang bestaande Handvest van de vereniging zijn vervat. Die idealen vormen een plafond, waaronder een bodem wordt gelegd door praktische gedragsregels. In idealen kun je immers niet wonen.

Het grondbeginsel van de Code is het Rentmeesterschap. Dat wil zeggen dat archeologen niet meer, maar ook niet minder, zijn dan rentmeesters van een publieke zaak, en ook als zodanig dienen op te treden. Die zaak is het archeologisch erfgoed, dat een ieders eigendom is, en bovendien kwetsbaar, grotendeels onzichtbaar en eindig. Archeologen zijn door de samenleving exclusief gemachtigd het erfgoed op te sporen, te onderzoeken en erover de oordelen. Ook is het handelen van archeologen met betrekking tot dat collectieve erfgoed in hoge mate onnavolgbaar en verborgen. Wat het is, wat de waarde en het belang ervan zijn, hangt vrijwel uitsluitend af van de observaties en de oordelen van de individuele archeoloog. Eenmaal weg is weg, en niemand die het mist. Het bijzondere karakter van het archeologisch erfgoed vergt daarom een bijzondere houding, met specifieke verantwoordelijkheden van de, krachtens het voorrecht van hun deskundigheid en van acceptatie door collega's, tot handelen bevoegde archeoloog. De eis van een publiek te verantwoorden en een inhoudelijk en professioneel competent rentmeesterschap staat daarom centraal in de houding die de vereniging van haar leden vergt.

Deze gedragscode geldt voor alle personen die lid zijn van de NVvA. Bij uitstek geldt hij in elk geval voor die leden - én degenen die hen direct ondersteunen - die als “actoren” genoemd worden in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), dat wil zeggen die werkzaam zijn in situaties waar de KNA van kracht is. Daar is de Code immers het sluitstuk voor. Dat zou ook kunnen gelden voor bedrijven die lid zijn van een branchevereniging als de VOiA, maar dat valt buiten het werkingsgebied van de NVvA. Daarmee is de werking van de Code iets breder dan het bereik van het nationale kwaliteitssysteem archeologie. De universalistische reikwijdte in artikel 7 van de toelichting op het Handvest uit 1998 komt dan waarschijnlijk te vervallen (“iedereen die zelfgekozen of beroepsmatig... specifieke handelingen ... verricht ... m.b.t. het archeologisch erfgoed”).

Een gedragscode komt pas tot leven, en wordt pas vitaal, wanneer zij onderwerp is van discussie en in de praktijk zijn nut gaat bewijzen. Keuzes hebben immers alleen betekenis in de volle werkelijkheid, waar ook praktische consequenties voelbaar zijn. Het is dan ook te hopen dat deze Code tot discussie leidt, meningsverschillen aan het oppervlak brengt, en archeologen tot de explicitering van de ethische domeinen brengt waarin hun handelen zich

afspelen. Te verwachten klacht- en tuchtprocedures zullen dan ook geen blijk zijn van breuk van vertrouwen, maar van betrokkenheid en professionaliteit.

Tot slot: dilemma's ontstaan waar ethische beginselen met elkaar strijdig worden. Ze zijn niet altijd op te lossen. Kwesties, problemen en dilemma's onder ogen zien, en daar expliciete, verdedigbare keuzes in maken, horen bij het leven, en ook bij het werk. Naarmate deze Code in het proces van het bewustmaken van dilemma's een grotere rol speelt, zal de vereniging beter in haar individuele professionaleringsmissie geslaagd zijn.

C. Handvest

De tekst van het Handvest wordt ongewijzigd gehandhaafd. De voorgestelde, maar nog niet door de ledenvergadering goedgekeurde toevoeging over professionaliteit wordt afgedekt door de eerste twee basisprincipes in de uitwerking. De laatste, zesde regel is door wet- en regelgeving vrijwel achterhaald. Amendementen uit eerdere ALV's zijn in de onderhavige versie verwerkt.¹ Taalkundige correcties zijn stilzwijgend ingevoegd.

I. Archeologen beschouwen zich als rentmeesters

Het archeologisch erfgoed (sites, voorwerpen in situ, openbare verzamelingen, documentatie) is bezit van de samenleving als geheel. Het gebruik ervan hoort ten dienste te staan aan iedereen. Als belangrijkste bron voor kennis over het menselijke verleden mag archeologisch materiaal niet aan de gemeenschap worden onttrokken voor persoonlijk winstbejag of privé-geoegeen. Archeologen behoren naast hun onderzoek van het erfgoed ook actief bij te dragen aan duurzaam beheer en behoud ervan ('niet meer dan nodig en niet minder dan vereist') ten dienste van de gemeenschap, en hun specialistische kennis te gebruiken voor het creëren van een breed maatschappelijk draagvlak daarvoor.

II. Archeologen zijn aanspreekbaar en aansprakelijk

Archeologisch onderzoek in de brede zin van het woord is pas gerechtvaardigd wanneer dat gebeurt onder de erkenning dat daarvoor publiekelijk verantwoording hoort te worden afgelegd.

Archeologen zijn daarom gehouden al het redelijk mogelijke te doen om iedereen wiens belangen door hun handelen geraakt kan worden, daar actief bij te betrekken: grondeigenaren, gemeenten, provincies, georganiseerd particulier initiatief, belangengroeperingen, collega-archeologen, pers en publiek.

III. Archeologen gaan commercialisering van erfgoed tegen

Het kopen en verkopen van voorwerpen die uit hun context zijn verwijderd, draagt bij tot de vernietiging van vindplaatsen. Archeologen onthouden zich daarom van activiteiten die de commerciële waarde verhogen of de handel stimuleren in archeologisch materiaal dat zich buiten openbare collecties bevindt of dat niet voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk is. In musea werkzame archeologen zijn onderworpen aan de Museale Gedragscode van de NMV (1991).

IV. Archeologen doen actief aan voorlichting, educatie en participatie

Archeologen betrekken de samenleving bij hun activiteiten met het oog op (1) het creëren van een breder draagvlak voor bescherming en behoud van het erfgoed, (2) het geven van inzicht en gebruik van archeologische methoden en technieken voor het begrijpen van menselijk gedrag in het verleden, en (3) het overdragen van archeologische beelden van het verleden. Archeologen zijn zich ervan bewust dat er vele verschillende soorten participanten in de samenleving bestaan: onderwijs, politiek en bestuur, bedrijfsleven, milieu- en natuurkringen, ouderen, media, etc. Wanneer archeologen daartoe niet zelf in staat zijn, horen ze het uitvoeren van deze participatie-activiteiten door anderen actief te bevorderen. Waar anderen zelfstandige initiatieven op dit gebied nemen, dienen archeologen die actief en in samenwerking te ondersteunen met het oog op betere bescherming en behoud van en omgang met het archeologische erfgoed.

V. Archeologen zijn geen intellectueel eigenaar van archeologische kennis

Kennis over het archeologisch erfgoed is onderdeel van dat erfgoed en hoort, behoudens tijdelijke situaties met het oog op redelijke eisen van studie of van beheer en behoud, openbaar toegankelijk te zijn. Die kennis is geen persoonlijk bezit, van onderzoeker noch van opdrachtgever. Dit geldt voor alle stadia van kennisverwerving: van inventarisatie, detectie en waardestelling tot site-documentatie en wetenschappelijke rapportage. Deze kennis moet binnen een redelijke termijn actief openbaar worden gemaakt.

VI. Archeologen behouden materiaal en documentatie duurzaam

Gedecontextualiseerde voorwerpen en de schriftelijke / grafische documentatie van het archeologische erfgoed zijn onlosmakelijk verbonden met het erfgoed zelf en vormen bij het verdwijnen ervan de enige nog consulteerbare bron. Archeologen werken daarom actief aan het behoud en de duurzame toegankelijkheid van archeologische verzamelingen, gegevensbestanden en documentatie, en ondersteunen soortgelijke inspanningen van anderen. Archeologen bevorderen het verantwoordelijk onderzoek daarvan door collega's, studenten en derden als een middel voor het *ex situ* bewaren van het erfgoed.

¹ In de Algemene Ledenvergadering van de NVvA van 1998 werd opgemerkt dat de hoofdregel "Archeologen zijn rentmeesters" diende te worden vervangen door "Archeologen beschouwen zich als rentmeesters". Een dergelijke herformulering is voor een Handvest, dat idealen formuleert, misschien niet erg relevant. De ALV van de NVvA zou dit nog nader kunnen bepalen.

D. Basisprincipes

De basisprincipes voor professioneel en ethisch verantwoord handelen strekken zich uit over vier terreinen:

- inhoudelijke competentie
- professionele competentie
- wettigheid en betamelijkheid
- respect voor de maatschappelijk omgeving

In deze vier domeinen spelen relaties tussen archeologen en verschillende sociale groepen waaraan verantwoording wordt afgelegd. Inhoudelijke competentie gaat vooral over de relatie met de beroepsgroep en het vak. Professionele competentie strekt zich uit over het terrein van zakelijke relaties tussen opdrachtgever en afnemer. Wettigheid en betamelijkheid regelen de publieke verhouding tot de samenleving als geheel, en op meer formele wijze. Respect voor de maatschappelijke omgeving tot slot is een ethische eis die in kleinere publieke verbanden speelt, en op meer informele wijze gestalte krijgt.

Buiten de principes blijven voorlopig noties als “streven naar maximale kwaliteit” en “objectiviteit”. Het eerste, dat vooral academische excellentie betreft, wordt juist organiek gegenereerd door de samenhang tussen werk, werkenden en werkprocessen die het Nederlandse archeologische kwaliteitssysteem nastreeft. Het tweede is niet realistisch, aangezien in de moderne visie op kennis van en omgang met het verleden het zwaartepunt is komen te liggen bij intersubjectiviteit. Bij verdere ontwikkeling en toetsing aan de praktijk zal moeten blijken of deze begrippen terecht buiten beschouwing zijn te laten.

1 Inhoudelijke competentie

Een archeoloog moet vóór alles inhoudelijk competent zijn. Dat vergt een permanente wetenschappelijke, kritische en reflexieve houding, verkregen op basis van opleiding, ervaring en vorming. Persoonlijke nieuwsgierigheid en de legitieme wens tot kennisvermeerdering gaan daarin gepaard met de plicht het vak bij te houden, omgekeerd zelf bij te dragen aan de ontwikkeling van het vak, en zelfstandig tot afgewogen oordeelsvorming te komen op basis van voldoende en voldoende relevante gegevens.

Tot de plichten die daaruit voortvloeien ten opzichte van de collegiale gemeenschap horen het kunnen vaststellen van wat minimaal nodig is, met name aan destructief onderzoek, voor het doen van verantwoorde uitspraken over aard, waarde en beheer/behoud van het archeologisch erfgoed. Diezelfde inhoudelijke vakbekwaamheid stelt de archeoloog tevens en op unieke wijze in staat vast te stellen wanneer er voldoende onderzocht is om tot verantwoorde uitspraken te komen.

Een ander soort plicht, nog steeds tegenover de collegiale gemeenschap, is het zo spoedig mogelijk informeren van collega's van wie aangenomen mag worden dat ze een professionele belangstelling voor een bepaald onderwerp hebben. Een verantwoorde omgang met het archeologische erfgoed is immers optimaal gediend met het tijdig uitwisselen van inzichten tussen specialisten. Kennis gewonnen uit onderzoek van de ene vindplaats kan leiden tot behoud van een andere. De hoge mate van gespecialiseerdheid en tegelijk het overzichtelijk aantal specialisten laten daar in Nederland alle ruimte voor. Auteursrechtelijke exclusiviteit voor de uitwerking van de gegevens uit zelf gedaan onderzoek hoort bij de gebruikelijke wetenschappelijke voorrechten. Het bijzondere, publieke karakter van het archeologische erfgoed zal die termijn echter nauw inperken, en tevens de plicht met zich meebrengen tot maximale collegiale en maatschappelijke openheid en communicatie, in zowel actieve als passieve zin.

Een lastig beginsel dat uit de algemene inhoudelijke professionaliteitsplicht volgt is dat een archeoloog bij onderzoek gelijke aandacht aan alle culturele aspecten zal moeten geven. Dat mag voor zichzelf lijken te spreken, maar in de praktijk is dat vaak niet het geval. Bij veldonderzoek wordt veelal gewerkt volgens een programma van eisen dat gebaseerd is op een onderzoeksagenda. De agenda focust vooral op bepaalde perioden. Ook materiaalonderzoek wordt door programma's van eisen bepaald en is aan specifieke

deskundigheden van onderzoekers gebonden. Het principieel onvoorspelbare karakter van het archeologische erfgoed vergt echter een bijzondere, open opstelling. De inhoudelijk professionele archeoloog heeft dan ook een unieke verantwoordelijkheid tegenover collega's en samenleving in het beoordelen of en in hoeverre buiten programma's van eisen vallende periodes en aspecten toch onderzocht moeten worden. Vanuit zijn deskundigheid zal dit beginsel hem of haar bij twijfel ten voordele laten beslissen van de niet voorziene lagen, perioden en aspecten. Dat er daarbij sprake zal moeten zijn van proportionaliteit spreekt vanzelf.

Inhoudelijke competentie heeft ook een zichtbare, publieke kant. Een archeoloog zal zich in zijn of haar publieke uitingen moeten vergewissen van de inhoudelijke juistheid, althans verdedigbaarheid daarvan. Wetenschappelijke inzichten aan een breder publiek overdragen brengt onlosmakelijk versimpeling en vermindering van nuance met zich mee. Het beginsel van inhoudelijke competentie stelt daaraan een drempel. Het vierde, hieronder te behandelen beginsel van publieke openbaarheid geldt als een plafond. Soms zijn die twee strijdig. Het is aan de archeoloog hier voortdurend naar een evenwicht te zoeken.

Het sluitstuk van deze inhoudelijke competentie is dat de archeoloog zich voortdurend bewust is van de grenzen van zijn eigen deskundigheid. Deze beoordeling kan deels objectief en van te voren worden gemaakt, maar kent daarnaast een onnavolgbaar individueel deel dat van groot ethisch belang is. Een archeoloog is dan ook gehouden om zowel bij opdrachtaanvaarding maar vooral ook tijdens de uitvoering van een werk, bij enige twijfel aan de grenzen van zijn eigen inhoudelijke vakbekwaamheid met betrekking tot de inhoud van zijn handelen, niet alleen collega's te consulteren maar ook aan opdrachtgever en mogelijke andere betrokkenen hierover te informeren. Dit sluitstuk is tevens de opmaat voor het volgende, bedrijfsmatige competentiedomein.

2 Professionele competentie

Onafhankelijk van de precieze inhoud van zijn vak zal een beroepsarcheoloog zich professioneel moeten gedragen. De belangrijkste verantwoordingsrelatie waarin deze morele vereiste speelt is, in het externe verkeer, die met opdrachtgever en, in intern verkeer, met de werkgever.

Professionele competentie betreft de volgende drie aspecten: zakelijke betrouwbaarheid, discretie en integriteit.

Zakelijke betrouwbaarheid sluit allereerst aan bij de hierboven genoemde inhoudelijke plicht om niet buiten de eigen deskundigheid te treden. Een archeoloog informeert zijn opdracht- of werkgever tijdig en voortdurend over de grenzen van zijn deskundigheid. Dat is niet alleen in het belang van het onderwerp van aandacht, het archeologische erfgoed, maar ook van de zakelijke rechten, plichten en procedures daaromheen. Opdracht- en werkgever hebben er recht op te weten waar ze aan toe zijn: wat, waarom en door wie met welk beoogd effect wordt gedaan. In deze dimensie mag van de archeoloog geëist worden dat het belang van de opdracht- en werkgever in alle beslissingen voorop zal staan. Onderdeel van zakelijke betrouwbaarheid zijn dan ook heldere communicatie en transparantie, planmatig werken, fasering, terugkoppeling en evaluatie na beëindiging van de opdracht of het werk. Het zal evident zijn dat hier conflicten kunnen optreden met de plicht tot inhoudelijke competentie, waar immers het belang van het erfgoed en de verantwoording ten opzichte van de samenleving en de collegiale gemeenschap voorop staat. Met name zal dit voelbaar zijn wanneer archeologen zich bewegen op beslissingsvoorbereidende terreinen bij overheden. Daar moeten zij in het bevoegd gezag vaak twee meesters dienen: als afweiger van meerdere, ook niet-archeologische belangen, en als verantwoordelijke voor beheer en behoud van het cultureel erfgoed.

Discretie als zakelijke eis behelst de plicht om het vertrouwen niet te beschamen dat de opdrachtgever de archeoloog schenkt met betrekking tot zaken die hem of haar tijdens de uitoefening van zijn archeologische werk bekend worden. Dat geldt natuurlijk zakelijke en persoonlijke feiten en omstandigheden, maar ook archeologisch inhoudelijke zaken. Deze zware loyaliteitseis ten opzichte van de opdracht- en werkgever spreekt vanzelf, maar kan op gespannen voet staan met de plicht tot openheid over het archeologische erfgoed naar

collega's en samenleving, ook wanneer die niet wettelijk verankerd is, zoals in de meldings- en informatieplicht over "monumentwaardige zaken" naar ROB/Archis.

Integriteit voor archeologen beslaat bij uitstek ook het vermijden van de schijn van belangentegenstelling en -verstrengeling. Dat brengt met zich mee dat in gevallen van bijvoorbeeld een *second opinion* bijzondere zorgvuldigheid in acht wordt genomen naar collega's, en dat de opdracht/werkgever daarover geïnformeerd moet zijn. Ook moet het eigenbelang van de archeoloog, zoals met betrekking tot vervolgoeddrachten of -onderzoek, of met betrekking tot het verlenen van opdrachten aan derden, of aanbevelingen dienaangaande, maximaal transparant zijn.

Bij de eis tot integriteit speelt ook een op dit moment niet nader uit te werken principe van integraliteit. Het leerstuk van het rentmeesterschap verplicht archeologen zo weinig mogelijk schade aan het erfgoed te berokkenen. Wanneer een destructieve ingreep toch nodig is, zal in de opdrachtgeving een programma van eisen worden ontwikkeld dat het bevoegd gezag toetst. Archeologen-adviseurs beoordelen die en vaak ook de daarop gevraagde offertes. Gegeven de onvermijdelijkheid van een destructieve ingreep zijn archeologen in heel verschillende rollen gehouden de uitvoering die ingreep zo effectief mogelijk te laten zijn: maximale aandacht voor het onvoorspelbare en een maximaal inhoudelijk rendement van de inspanning, zelfs wanneer dat tot meerkosten zou leiden. De plaats waar dit principe bij uitstek werkzaam zou zijn, is op dit moment nog niet goed aan te geven. Maar dat ook hier een spanning kan optreden tussen loyaliteit aan de opdracht/werkgever enerzijds en het respecteren van het aanzien van het vak en van de belangen van collega's en de samenleving anderzijds, is evident.

Tenslotte leidt het integriteitsbeginsel direct en onverbiddelijk tot een streng verbod om bij de omgang met erfgoed een privé-belang te hebben dan wel privé-belangen van derden te bevorderen. "Commodificatie", dat wil zeggen het verhogen van de commerciële waarde van het de archeoloog als rentmeester toevertrouwde erfgoed, en dan met name van vondsten, hoort te allen tijde actief en passief vermeden te worden. Een professioneel archeoloog is daarom zelf nooit verzamelaar van oudheden, laat staan handelaar, geeft geen taxaties, en beveelt nooit één restaurator of taxateur aan.

3 Wettigheid en betamelijkheid

Vanzelfsprekend opereert een professioneel archeoloog strikt binnen de bestaande wettelijke kaders die gelden voor het land of het gebied waarin hij of zij werkt. Het in Nederland daarvoor belangrijkste is de Monumentenwet 1988 (te vernieuwen in 2002 of 2003), aangevuld door met name bepalingen met betrekking tot eigendom in het Burgerlijk Wetboek (1995/1999), alsmede de omgang met stoffelijke menselijke resten in de Wet op de Lijkbezorging (1991).

Buiten bij wet geregelde zaken houdt een professioneel archeoloog zich aan de geest van wat Nederland in het internationale verkeer is overeengekomen en door de internationale gemeenschap van professionals als betamelijk en wenselijk wordt beschouwd. Dat zijn met name de Charters van de UNESCO en ICOMOS waarin de houding ten aanzien van het eigendom van cultureel erfgoed (1970), het management van archeologische vindplaatsen (1990), de plicht tot teruggave van nationaal erfgoed (1995) en de werkwijze van onderwater- en scheepsarcheologie ook buiten de territoriale wateren (1996) geregeld zijn.

De betamelijkheid vergt bovendien van professioneel archeologen dat ze de gedragscodes van zusterdisciplines kennen en respecteren. De eigen discipline is op Europees niveau voorzien van de EAA-code. Niet-EAA-leden zijn daar niet letterlijk aan te houden, maar een lid van de NVvA behoort hem te kennen en in de geest ervan te handelen. Die van de museumprofessionals in Nederland is daarbij het belangrijkste, zij het met enige nuanceringen, ook omdat daarin expliciet de museale aspecten van onderzoek, beheer en behoud van archeologica genoemd worden. De gedragscode van de Nederlandse restauratoren is ook van belang, maar zeker niet de enige. In ieder geval hoort een archeoloog zulke codes te kennen en te respecteren.

4 Respect voor de maatschappelijke omgeving

Vanuit het rentmeesterschap volgt direct een belangrijke maatschappelijke plicht tot maximale openheid over archeologisch werk en de resultaten daarvan en een actief betrekken van lokale partners daarbij. De partij waaraan verantwoording wordt afgelegd is de samenleving als geheel. Nederland kent geen zware geschiedenis van spanning tussen de archeologische gemeenschap, overheden en lokale, etnische of andere minderheidsgroeperingen over bijzondere claims op vindplaatsen of vondsten. Wel wordt een cultuurhistorische inspanning hier te lande gebruikt om anderszins maatschappelijk omstreden onderwerpen door aandacht voor politiek neutrale aspecten publiek beter verteerbaar te maken. Ondanks de kennelijke afwezigheid van extreme situaties blijft er een serieuze plicht tot maatschappelijke interactie voorafgaande aan, tijdens en volgend op archeologisch werk en onderzoek. Het actief op de hoogte stellen van lokale gemeenschappen, waar archeologisch werk wordt uitgevoerd is daar een uitvloeisel van. Dat gebeurt zowel via hun formele vertegenwoordigers in bestuur, politiek en pers als via informele belanghebbenden, georganiseerd in historische verenigingen en stichtingen. Deze "outreach" moet weliswaar in verhouding staan tot het belang en de omvang van het werk, maar het is niet aan de archeoloog die beoordeling zonder overleg te maken.

Voor de vormen waarin de plicht tot openbaarheid en het betrekken van lokale gemeenschappen plaatsvindt bestaat een breed scala aan mogelijkheden, lopend van persberichten en open dagen tot tentoonstellingen, populair-wetenschappelijke publicaties en educatieve activiteiten. De tijdigheid van wetenschappelijk publiceren, volgend uit het eerste hoofdprincipe van inhoudelijke competentie, kan hierdoor bevorderd maar soms ook vertraagd worden. Het is aan de archeoloog deze afweging te maken.

Een dilemma kan optreden wanneer publieke openheid en de op loyaliteit aan de opdracht- of werkgever gebaseerde discretie met elkaar in gedrang komen. Door de wettelijke meldings- en informatieplicht wordt die deels opgeheven. Maar het intellectueel eigendom van informatie en kennis over vindplaatsen kan nooit bij opdrachtgevers liggen, zelfs ondanks eventuele contractuele bepalingen daarover. Wel is een archeoloog gehouden het belang van een opdrachtgever niet onnodig te schaden, zulks echter te eigener afweging.

Ook kan een dilemma ontstaan wanneer publieke openheid strijdig zou blijken met effectieve bescherming van vindplaatsen tegen illegale activiteiten van schatgravers of metaaldetectie-amateurs. Ook in die gevallen kan de archeoloog besluiten, of adviseren te besluiten, tot een tijdelijk beperkte mate van openheid, in overeenstemming met de aard en omvang van het onderwerp.

Het respecteren van meningen en interpretaties van derden, hoe afwijkend die ook mogen zijn, hoort bij het rekening houden met de maatschappelijke context waarin archeologen opereren. Die plicht schept echter ook weer een recht. Als serieus maatschappelijk partner laat de archeoloog "dissidenten" vrijelijk aan het woord, want over het verleden zijn vele verhalen te vertellen. Als deskundige heeft hij of zij dan wel het recht ook gehoord te worden. In het maatschappelijk verkeer heeft dit beginsel van "symmetrische communicatie" (recht op initiatief en op participatie en afzien van macht) grote waarde.

Tenslotte kan de morele eis tot openbaarheid, gekoppeld aan een wens tot publiek draagvlak, wel eens in strijd komen met de regels van zorgvuldigheid en wetenschappelijke verantwoordelijkheid, volgend uit de eerste, inhoudelijke competentie-eis. Ook en vooral hier zal een archeoloog het smalle middenpad moeten zoeken tussen professionele betamelijkheid en wat voor het behoud van het erfgoed maatschappelijk gewenst is.

E. Praktische gedragsregels

De toelichtingen bij de vier hoofdbeginselen zijn hieronder naar relatiedomein in praktische regels onderverdeeld en uitgewerkt.

1. VERANTWOORDELIJKHEDEN TEN OPZICHTE VAN COLLEGA'S EN HET VAK

Een professioneel archeoloog:

1.1 Houdt zijn/haar vak bij;

blijft op de hoogte van recente inzichten, ontwikkelingen en methoden en technieken; schoolt zich formeel (na/bijbscholing indien beschikbaar) en informeel (intercollegiaal);

1.2 Draagt zelf actief bij aan de ontwikkeling van het vak;

publiceert niet alleen resultaten van (locaal) onderzoek, maar beschouwt die ook in breder perspectief; neemt deel aan congressen en vakdiscussies; deelt inzichten in ontwikkeling van methoden, technieken, vraagstellingen en integrerende onderzoeksagenda's;

1.3 Toetst permanent zijn/haar competentie;

is zich m.b.t. zelfgekozen, aangenomen of opgedragen werk voortdurend bewust van de grenzen van de eigen deskundigheid en informeert collega's, opdrachtgever en andere betrokkenen zodra daar reden voor enige twijfel aan zou ontstaan; is dan ook bekend met horizontaal en verticaal aanpalende terreinen, volgend uit 1.1. en 1.2;

1.4 Onderzoekt nooit minder dan inhoudelijk nodig of meer dan extern vereist;

respecteert het minimumvolume aan werk (detectie, onderzoek, rapportage, advies) dat nodig is voor het doen van verantwoorde archeologische uitspraken; respecteert omgekeerd de grenzen die opdrachtgevers stellen aan omvang van het werk;

1.5 Informeert collega's tijdig;

weet bij de uitvoering van eigen werk wanneer en waar de belangen van collega's met een bekende of te vermoeden belangstelling geraakt worden, en informeert hen zo spoedig mogelijk over vindplaatsen, vondsten en inzichten daarover; vraagt collega's direct en zonder voorbehoud te consulteren bij het naderen van de grenzen van de eigen competentie;

1.6 Maakt de resultaten van onderzoek zo spoedig mogelijk bekend;

rapporteert binnen de contractueel gestelde termijn en volgens de vereiste kwaliteitsnorm (KNA) over werk; kiest geschikte en geëigende vorm voor zo spoedig mogelijke verdere wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke bekendmaking; weigert contractuele beperking van de zijde van opdrachtgever daarvan;

1.7 Publiceert binnen en geniet een auteurs-voorkeursrecht voor 5 jaar;

heeft als projectleider of specialist een individuele, gedelegeerde dan wel te delegeren plicht tot uitwerking en publieke bekendmaking van eigen (veld)onderzoek gedurende een termijn van vijf jaar; binnen die periode bestaat een exclusief recht van intellectueel eigendom, die de plicht echter onverlet laat geïnteresseerde collega's actief en passief toegang tot de betreffende informatie te geven; interpretaties of meer integrerende inzichten hoeven daar niet onder te vallen; na afloop van de termijn maakt hij/zij de collegiale wereld op adequate wijze bekend met de eventueel vrije status van de onderzoeksgegevens;

1.8 Geeft gelijke aandacht aan alle aspecten en perioden van een vindplaats of object;

heeft bij de uitvoering van archeologische werkzaamheden evenveel oog voor niet als wel in het onderzoeksprogramma gedefinieerde historische lagen en contexten (vindplaatsen) en aspecten (voorwerpen); beoordeelt, afhankelijk van omvang en aard, het belang; informeert opdrachtgever/collega's daarover, en zal trachten de kennis, het beheer en het behoud ervan te waarborgen;

1.9 Onthoudt zich van een oordeel over werk van collega's;

Zal bij het geven van een *second opinion* de betrokken collega van te voren informeren, tenzij opdrachtgever dat nadrukkelijk niet wenst; stelt zich bij het geven van een advies op de hoogte van eerder onderzoek of advies, en informeert zonodig de betreffende collega over zijn/haar eigen activiteit mits die binnen een periode van drie jaar daarna plaatsvindt;

1.10 Beperkt zich in publieke uitingen tot te verantwoorden uitspraken;

hanteert bij het tot een breder publiek overdragen van professioneel gewonnen kennis en inzicht een streng criterium van algemene verdedigbaarheid; toetst die bij twijfel aan intercollegiale kritiek; zal zich in het algemeen onthouden van uitingen, met name in het openbaar, die het aanzien van collega's en van het vak kunnen schaden.

2. VERANTWOORDELIJKHEDEN TEN OPZICHTE VAN OPDRACHT/WERKGEVERS

Een professioneel archeoloog:

2.1 Gaat de eigen competentie niet te buiten

toetst t.b.v. opdracht- en werkgever voorafgaand en tijdens de uitvoering van werkzaamheden zijn/haar competentie voor het werk in termen van deskundigheid, personeel, organisatie en inzet van middelen en tijd; informeert opdrachtgever bij redelijke twijfel; werkt planmatig; koppelt bevindingen terug; vraagt zelf om directe of indirecte inhoudelijke, persoonlijke en procedurele evaluatie van gedane werkzaamheden;

2.2 Hanteert uiterste zakelijke discretie

betracht geheimhouding over tijdens de uitvoering van werk voor derden hem/haar bekend geworden kennis over en inzicht in feiten met betrekking tot opdrachtgever, mits de grenzen van wettigheid en betamelijkheid niet overschreden worden en mits de plicht tot openbaarheid over de inhoud van het archeologische werk daardoor niet geschonden wordt; bij conflict weegt laatstgenoemde plicht zwaarder;

2.3 Vermijdt schijn van belangentegenstelling

bewaart en behoedt zijn/haar eigen integriteit door op alle gebied de verhoging van de handelswaarde van erfgoed (commodificatie) actief tegen te gaan: is daarom geen eigenaar van archeologische voorwerpen behoudens kleine referentiecollections voor professionele studie; handelt niet in archeologische voorwerpen, en treedt evenmin op als adviseur van handelaars of handelende particulieren; geeft nimmer taxaties, noch zal aan derden slechts één commercieel deskundige aanbevelen; verricht geen echtelingen anders dan in intercollegiaal consult of ten behoeve van openbare en erkende collectiebeheerders (musea en depots); publiceert bij voorkeur niet voor particulieren met gesloten oplage; onthoudt zich als restaurator of als bij restauratie betrokken deskundige wanneer niet aan herkomsteisen van voorwerpen volgens de Unidroit-conventie en de NMV/Veres-codes is voldaan.

3. VERANTWOORDELIJKHEDEN TEN OPZICHTE VAN DE SAMENLEVING EN HET PUBLIEK

Een professioneel archeoloog:

3.1 Handelt immer overeenkomstig alle bestaande wettelijke kaders

kent de Monumentenwet 1988 inclusief de MvT en de relevante jurisprudentie, en gebruikt die in zijn/haar handelen naar letter en geest; kent gelijkelijk andere voor de uitoefening van de archeologie relevante wetgeving (Burgerlijk Wetboek, deel 5: eigendom; Wet op Lijkbezorging); draagt het overheidsdenken over erfgoed zoals in wet- en regelgeving verankerd actief uit naar betrokken partijen;

3.2 Handelt waar mogelijk in de geest van internationale erfgoedverdragen

kent, respecteert en handelt, voor zover als individu en in Nederland mogelijk, in de geest van:

- de UNIDROIT *Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects* (Rome 1995),
- de UNESCO *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (Parijs 1970),
- de ICOMOS *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage* (Lausanne 1990),
- de ICOMOS *Charter on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage* (Sofia 1996).

3.3 Respecteert codes van zusterorganisaties en -disciplines

in elk geval binnen Nederlands rechtsgebied:

- kent en handelt volgens de Principles of Conduct and Code of Practice van de European Association of Archaeologists (1997) voorzover in Nederland relevant;
- kent en handelt volgens de Gedragslijn voor museale beroepsethiek (1999) vooral wat betreft expliciet op de archeologie van betrekking zijnde onderdelen (behoudens de notie "objectiviteit in presentaties", die voor de archeologie gelezen worde als "verdedigbaarheid"), en met name de paragrafen over omgang met menselijke resten;
- kent en respecteert de codes van andere aanpalende disciplines, zoals onder meer de Ethische code van VERES, Belangenvereniging Restauratoren Nederland (1992);

3.4 betracht maximale maatschappelijke openheid

informeert, of doet via opdracht/werkgever informeren, tijdig vertegenwoordigers van lokale overheden en het publiek over voorgenomen en in uitvoering zijnde archeologische activiteiten en de overwegingen van waardering, selectie en methode die daaraan ten grondslag liggen; onderneemt in zo breed mogelijke zin educatieve en andere activiteiten die erop gericht zijn publieke participatie in de omgang met het erfgoed te bevorderen en te ondersteunen, zoals rondleidingen; open dagen, tentoonstellingen, bijzondere schoolactiviteiten en op lokaal publiek gerichte en voor hen begrijpelijke publicitaire uitingen; wanneer de betrokken archeoloog daartoe niet in staat is, worden in elk geval initiatieven van derden op dit gebied actief bevorderd en ondersteund;

3.5 doet ook aan nazorg

houdt ook na afloop van een project rekening met lokale interesse in uitwerking en het resultaat van het onderzoek; heeft daarom voor langere termijn blijvende netwerken met relevante partijen in de omgeving van de onderzoekslocatie;

3.6 heeft extra zorg voor lokale groepen

kent, respecteert en betreft op hoffelijke wijze en, waar mogelijk, ook op actieve wijze lokale groepen in zijn/haar werk, met name archeologische en historische verenigingen en stichtingen; lokale betrokkenheid is uitgangspunt en doel van de vermaatschappelijking van archeologie en archeologische monumentenzorg; bij conflicten, met name waar culturele identiteit in het geding zou kunnen zijn, onthoudt de archeoloog zich van interventie, actie en onderzoek;

3.7 respecteert afwijkende meningen

respecteert het recht van derden om in het maatschappelijke verkeer afwijkende meningen en interpretaties over aard en betekenis van archeologisch onderzoek te uiten, zoals nu eenmaal voortkomt uit de serieuze omgang met lokale groepen of met exponenten van niet-archeologische denkwijzen; dat scheidt omgekeerd het recht voor de archeoloog daartegenover zijn/haar op wetenschappelijke wijze verworven inzichten te uiten; het karakter van een open dialoog zal immer voorop moeten staan, ook en vooral wanneer derden claims op cultureel eigendom zouden leggen.

F. Tuchtrect en klachtenregeling

De leden van de NVvA zijn gehouden aan de NVvA-Gedragscode.

In het huishoudelijk reglement van de vereniging zijn de procedures vastgelegd van het tuchtrect en de afhandeling van klachten.